

Esthetica

3de graad D-finaliteit
III-Est-d

BRUSSEL

D/2024/13.758/164

Versie januari 2024

1 Inleiding

De uitrol van de modernisering secundair onderwijs gaat gepaard met een nieuwe generatie leerplannen. Leerplannen geven richting en laten ruimte. Ze faciliteren de inhoudelijke dynamiek en de continuïteit in een school en lerarenteam. Ze garanderen binnen het kader dat door de Vlaamse regering werd vastgelegd voldoende vrijheid voor schoolbesturen om het eigen pedagogisch project vorm te geven vanuit de eigen schoolcontext. Leerplannen zijn ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. Ze versterken het eigenaarschap van scholen die d.m.v. eigen beleidskeuzes de vorming van leerlingen gestalte geven. Leerplannen laten ruimte voor het vakinhoudelijk en pedagogisch-didactisch meesterschap van de leraar, maar bieden ondersteuning waar nodig.

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten

Leerplannen vertrekken vanuit het **vormingsconcept** van de katholieke dialoogschool. Ze laten toe om optimaal aan te sluiten bij het pedagogisch project van de school en de beleidsbeslissingen die de school neemt vanuit haar eigen visie op onderwijs (taalbeleid, evaluatiebeleid, zorgbeleid, ICT-beleid, kwaliteitsontwikkeling, keuze voor vakken en lesuren ...).

Leerplannen ondersteunen **kwaliteitsontwikkeling**: het leerplanconcept spoort met kwaliteitsverwachtingen van het Referentiekader onderwijskwaliteit (ROK). Kwaliteitsontwikkeling volgt dan als vanzelfsprekend uit keuzes die de school maakt bij de implementatie van leerplannen.

Leerplannen faciliteren een **gerichte studiekeuze**. De leerplandoelen sluiten aan bij de verwachte competenties van leerlingen in een bepaald structuuronderdeel. De feedback en evaluatie bij de realisatie ervan beïnvloeden op een positieve manier de keuze van leerlingen na elke graad.

Leerplannen gaan uit van de **professionaliteit** van de leraar en het **eigenaarschap** van de school en het lerarenteam. Ze bieden voldoende ruimte voor eigen inhoudelijke keuzes en een eigen didactische aanpak van de leraar, het lerarenteam en de school.

Leerplannen borgen de **samenhang** in de vorming. Die samenhang betreft de verticale samenhang (de plaats van het leerplan in de opbouw van het curriculum) en de horizontale samenhang tussen vakken binnen structuuronderdelen en over structuuronderdelen heen. Leerplannen geven expliciet aan voor welke leerplandoelen van andere leerplannen in de school verdere afstemming mogelijk is. Op die manier faciliteren en stimuleren de leerplannen leraren om over de vakken heen samen te werken en van elkaar te leren. Een verwijzing van een leraar naar de lessen van een collega laat leerlingen niet alleen aanvoelen dat de verschillende vakken onderling samenhangen en dat ze over dezelfde werkelijkheid gaan, maar versterkt ook de mogelijkheden tot transfer.

1.2 De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs

De leerplannen vertrekken vanuit een gedeelde inspiratie die door middel van een vormingscirkel voorgesteld wordt. We 'lezen' de cirkel van buiten naar binnen.

- Een lerarenteam werkt in een katholieke dialoogschool die onderwijs verstrekt vanuit een **specifieke traditie**. Vanuit het eigen pedagogisch project kiezen leraren voor wat voor hen en hun school goed

onderwijs is. Ze wijzen leerlingen daarbij de weg en gebruiken daarvoor **wegwijzers**. Die zijn een inspiratiebron voor leraren en zorgen voor een Bijbelse 'drive' in hun onderwijs.

- De kwetsbaarheid van leerlingen ernstig nemen betekent dat elke leerling **beloftevol** is en alle leerkansen verdient. Die leerling is **uniek als persoon** maar ook **verbonden** met de klas, de school en de bredere samenleving. Scholen zijn **gastvrije plaatsen** waar leerlingen en leraren elkaar ontmoeten in diverse contexten. De leraar vormt zijn leerlingen vanuit een **genereuze** attitude, hij geeft om zijn leerlingen en hij houdt van zijn vak. Hij durft af en toe de gebaande paden verlaten en stimuleert de **verbeelding en creativiteit** van leerlingen. Zo zaait hij door zijn onderwijs de kiemen van een hoopvolle, **meer duurzame en meer rechtvaardige wereld**.
- Leraren vormen leerlingen door middel van leerinhouden die we groeperen in negen **vormingscomponenten**. De aaneengesloten cirkel van vormingscomponenten wijst erop dat vorming een geheel is en zich niet in schijfjes laat verdelen. Je kan onmogelijk over taal spreken zonder over cultuur bezig te zijn; wetenschap en techniek hebben een band met economie, wiskunde, geschiedenis ... Dwarsverbanden doorheen de vakken zijn belangrijk. De vormingscirkel vormt dan ook een dynamisch geheel van elkaar voortdurend beïnvloedende en versterkende componenten.
- Vorming is voor een leraar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhouden. Zijn meesterschap en passie brengt een leraar ertoe om voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren te zoeken om **de wereld te ontsluiten**. Hij introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt. Een leraar zorgt er bijvoorbeeld voor dat leerlingen kunnen worden gegrepen door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.
- Een leraar vormt leerlingen als **individuele leraar**, maar werkt ook binnen **lerarenteams** en binnen een **beleid van de school**. Het Gemeenschappelijk funderend leerplan helpt daartoe. Het zorgt voor het fundament van heel de vorming dat gerealiseerd wordt in vakken, in projecten, in schoolbrede initiatieven of in een specifieke schoolcultuur.
- De uiteindelijke bedoeling is om **alle leerlingen** kwaliteitsvol te vormen. Leerlingen zijn dan ook het hart van de vormingscirkel, zij zijn het op wie we inzetten. Zij dragen onze hoop mee: de nieuwe generatie die een meer duurzame en meer rechtvaardige wereld zal creëren.

1.3 Ruimte voor leraren(teams) en scholen

De leraar als professional, als meester in zijn vak krijgt vrijheid om samen met zijn collega's vanuit de leerplannen aan de slag te gaan. Hij kan eigen accenten leggen en differentiëren vanuit zijn passie, expertise, het pedagogisch project van de school en de beginsituatie van zijn leerlingen.

De leerplandoelen zijn noch chronologisch, noch hiërarchisch geordend. Ze laten ruimte aan het lerarenteam en de individuele leraar om te bepalen welke leerplandoelen op welk moment worden samengenomen, om didactische werkvormen te kiezen, contexten te bepalen, eigen leerlijnen op te bouwen, vakoverschrijdend te werken, flexibel om te gaan met een indicatie van onderwijstijd.

1.4 Differentiatie

Om optimale leerkansen te bieden is [differentiëren](#) van belang in alle leerlingengroepen. Leerlingen voor wie dit leerplan is bestemd, behoren immers wel tot dezelfde doelgroep, maar bevinden zich niet noodzakelijk in dezelfde beginsituatie. Zij hebben een niet te onderschatten – maar soms sterk verschillende – bagage mee vanuit de onderliggende graad, de thuissituatie en vormen van informeel leren. Het is belangrijk om zicht te krijgen op die aanwezige kennis en vaardigheden en vanuit dat gegeven, soms gedifferentieerd, verder te bouwen. Positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen verhoogt de motivatie, het welbevinden en de leerwinst voor elke leerling.

De leerplannen bieden kansen om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden en door de leeromgeving aan te passen. Ze nodigen ook uit om te differentiëren in evaluatie.

Differentiatie door te verdiepen en te verbreden

Sommige leerlingen denken meer conceptueel en abstract. Andere leerlingen komen vanuit een meer concrete benadering sneller tot inzichtelijk denken. Variëren in abstractie spreekt leerlingen aan op hun capaciteiten en daagt hen uit om van daaruit te groeien.

Daarnaast bieden leerplannen kansen om de complexiteit van leerinhouden aan te passen. Dat kan door een complexere situatie te schetsen, een minder ingewikkelde bewerking of handeling voor te stellen, of door meer kennis of vaardigheden aan te bieden om leerlingen uit te dagen.

De ene context kan betekenisvol zijn voor een leerlingengroep, terwijl een andere context dan weer betekenisvoller kan zijn voor een andere leerlingengroep. Leerinhouden in verschillende contexten aanbrengen biedt kansen om leerlingen aan te spreken op hun interesses en daagt hen tegelijk uit om andere interesses te verkennen en zo hun horizon te verruimen.

In 'extra' wenken bij de leerplandoelen en in beperkte mate ook via keuzeleerplandoelen bieden we je inspiratie om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden.

Differentiatie door de leeromgeving aan te passen

Doordachte variatie in werkvormen (groepswork, individueel, auditief, visueel, actief ...) vergroot de kans dat leerdoelen worden gerealiseerd door alle leerlingen. Het helpt hen bovendien ontdekken welke manieren van leren en informatie verwerken best bij hen passen.

De ene leerling kan snel of zelfstandig werken, de andere heeft meer tijd of begeleiding nodig. Variëren in de mate van ondersteuning, gericht aanbieden van hulpmiddelen (voorbeelden, schrijfkaders, stappenplannen ...) en meer of minder tijd geven, daagt leerlingen uit op hun niveau en tempo.

Leerlingen op hun niveau en vanuit eigen interesses laten werken kan door te differentiëren in product, bijvoorbeeld door leerlingen te laten kiezen tussen opdrachten die leiden tot verschillende eindproducten.

Het samenstellen van groepen kan een effectieve manier zijn om te differentiëren. Rekening houden met verschil in leerdoelen en leerlingenkenmerken laat leerlingen toe van en met elkaar te leren.

Technologie kan al die vormen van differentiatie ondersteunen. Zo kunnen leerlingen op hun maat werken met digitale leermiddelen zoals educatieve software of online oefenprogramma's.

Differentiatie in evaluatie

Tenslotte laten de leerplannen toe te differentiëren in [evaluatie](#) en feedback. Evalueren is beoordelen om te waarderen, krachtiger te maken en te sturen.

Na de afronding van een lessenreeks of na een langere periode gaan leraren door middel van summatieve evaluatie na waar leerlingen staan. De keuze van een evaluatie- en feedbackvorm is afhankelijk van de vooropgestelde doelen.

Formatieve evaluatie is geïntegreerd in het leerproces en gaat uit van een actieve betrokkenheid van leraar en leerling. Het zet leerlingen aan het denken over hun vorderingen en laat leraren toe om tijdens het leerproces effectieve feedback te geven. Door middel van formatieve evaluatie krijgen leraren een goed zicht op het leerproces van leerlingen zodat ze het verder gericht en waar nodig kunnen bijsturen. Het is bovendien een rijke bron voor leraren om te reflecteren over de eigen onderwijspraktijk en de eigen pedagogisch-didactische aanpak bij te sturen.

1.5 Opbouw van leerplannen

Elk leerplan is opgebouwd volgens een vaste structuur.

De **inleiding** licht het leerplanconcept toe en gaat dieper in op de visie op vorming, de ruimte voor leraren(teams) en scholen en de mogelijkheden tot differentiatie.

De **situering** geeft aan waarop het leerplan is gebaseerd en beschrijft de samenhang binnen de graad en met de onderliggende graad, en de plaats in de lessentabel.

In de **pedagogisch-didactische duiding** komen de inbedding in het vormingsconcept, de krachtlijnen, de opbouw, de leerlijnen, de aandachtspunten met o.m. nieuwe accenten van het leerplan aan bod.

De **leerplandoelen** zijn helder geformuleerd en geven aan wat van leerlingen wordt verwacht. Waar relevant geeft een opsomming of een afbakening (★) aan wat bij de realisatie van het leerplandoel aan bod moet komen. Ook pop-ups bevatten informatie die noodzakelijk is bij de realisatie van het leerplandoel. De leerplandoelen zijn gebaseerd op de minimumdoelen van de basisvorming, de specifieke minimumdoelen of de doelen die leiden naar een beroepskwalificatie. Indien een leerplandoel verder gaat, vind je een '+' bij het nummer van het leerplandoel. Al die leerplandoelen zijn verplicht te realiseren. In een aantal gevallen zijn keuzedoelen opgenomen; die leerplandoelen zijn weergegeven in een grijze kleur en het nummer van het leerplandoel wordt voorafgegaan door 'K'.

De leerplandoelen zijn ingedeeld in een aantal rubrieken. Bovenaan elke rubriek vind je de relevante minimumdoelen van de basisvorming, de specifieke minimumdoelen en/of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties, afhankelijk van de finaliteit. Als leraar hoef je je die taal niet eigen te maken. Het volstaat dat je de leerplandoelen realiseert zoals opgenomen in het leerplan.

Waar relevant wordt de samenhang met andere leerplannen in dezelfde graad aangegeven, evenals de samenhang met de onderliggende graad.

'Duiding' bij een leerplandoel bevat een noodzakelijke toelichting bij het doel. In pedagogisch-didactische wenken vinden leraren inspiratie om met het leerplandoel aan de slag te gaan. Een rubriek 'extra' bij een leerplandoel biedt leraren inspiratie om verder te gaan dan wat het leerplandoel minimaal vraagt.

De **basisuitrusting** geeft aan welke materiële uitrusting vereist is om de leerplandoelen te kunnen realiseren.

Het **glossarium** bevat een overzicht van handelingswerkwoorden die in alle leerplannen van de graad als synoniem van elkaar worden gebruikt of meer toelichting nodig hebben.

De **concordantie** geeft aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan bepaalde minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties.

2 Situering

2.1 Samenhang in de derde graad

In dit leerplan worden leerplandoelen gerealiseerd van de rubriek 'Cultureel en artistiek' van het Gemeenschappelijk funderend leerplan.

Het leerplan Esthetica kent ook enkele sterke linkjes met het leerplan Kunstbeschouwing uit de derde graad (studierichtingen Humane wetenschappen, Audiovisuele vorming, Beeldende vorming en Architecturale wetenschappen).

Daarnaast zijn er ook sterke linkjes te leggen met het complementair leerplan Artistieke vorming.

2.2 Plaats in de lessentabel

Het leerplan is gericht op 1 graaduur en is bestemd voor alle studierichtingen van de doorstroomgerichte finaliteit.

Het vak Esthetica behoort tot het complementair gedeelte. Dit leerplan bevat ook alle leerplandoelen die in de rubriek 'Cultureel en artistiek' van het Gemeenschappelijk funderend leerplan zijn opgenomen.

Het geheel van de algemene en specifieke vorming in elke studierichting vind je terug op de [PRO-pagina](#) met alle vakken en leerplannen die gelden per studierichting.

3 Pedagogisch-didactische duiding

3.1 Esthetica en het vormingsconcept

Het leerplan esthetica is ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. In het leerplan ligt de nadruk op de culturele, maatschappelijke en talige vorming. De wegwijzers verbeelding, uniciteit in verbondenheid en kwetsbaarheid en belofte maken er inherent deel van uit.

Kunst biedt leerlingen een toegangspoort naar verschillende culturen en periodes. Leerlingen ontdekken dat kunstuitingen universeel zijn, zowel in historische als in ruimtelijke zin. Ze leren wat kunst kan betekenen voor de samenleving en voor zichzelf. Tevens leren ze hun kunstbeleving op een gepaste wijze verwoorden en wordt ook hun talige vorming aangescherpt.

Culturele vorming biedt leerlingen mogelijkheden om kunst en cultuur te verkennen en te verwerken. Via kunst en cultuur komen ze ook in contact met het artistieke. Artistieke uitingen van zichzelf en van anderen inspireren leerlingen. Ze ontwikkelen hun creatief denken en doen. Zo groeit hun cultureel bewustzijn. Dat draagt bij tot hun persoonlijke ontwikkeling in relatie met de anderen. Esthetica helpt leerlingen om de eigen perceptie van die realiteit te verbeelden en op persoonlijke wijze weer te geven.

Maatschappelijke vorming leert leerlingen hun eigen weg en plaats te vinden in de complexe en veelzijdige maatschappij. Leerlingen ontdekken hoe kunst- en cultuuruitingen zich doorheen tijd en ruimte ontwikkelen. Leerlingen onderzoeken hoe de wereld of de samenleving is en verbeelden hoe die zou kunnen zijn. Kunst stimuleert de leerlingen om met een kritische en open blik cultuur waar te nemen.

Talige vorming versterkt leerlingen in de kennis en het gebruik van talen. Talige vorming ondersteunt de vaardigheid om te communiceren. Leerlingen beleven taal als cultuurverschijnsel en communiceren

expressief en creatief. Taal brengt structuur in de eigen gedachten, helpt de realiteit te begrijpen en te structureren.

Via esthetica stimuleer je jongeren om hun *verbeeldingskracht* te beleven, te versterken, vorm te geven en ervan te genieten. Vanuit kunst gaan leerlingen de dialoog aan met zichzelf, de anderen en de wereld. Door kunst brengen ze die dialoog in beeld (*uniciteit in verbondenheid*). Kunst laat zien hoe *kwetsbaar* jongeren vaak zijn, maar tegelijk ook hoe *beloftevol* ze zijn.

Uit die vormingscomponenten en wegwijzers zijn de krachtlijnen van het leerplan ontstaan.

3.2 Krachtlijnen

Kunst gericht beleven

Leerlingen kunnen kunst pas op een diepgaande wijze benaderen als ze haar concreet ervaren en actief beleven. Die artistieke ervaring weerspiegelt de eigenlijke betekenis van ‘esthetica’: de leer van de zintuiglijke waarneming van waaruit de mens zich verwondert over natuurlijke of culturele fenomenen. Die beleving veronderstelt een aandachtige en langzame kijk- en luisterhouding, zodat leerlingen beter vertrouwd raken met kunst. De artistieke ervaring van kunst is belangrijk om op zoek te gaan naar de dieperliggende betekenissen van kunstuitingen.

Kunst analyseren naar vorm en inhoud

In het vak Esthetica leren leerlingen kunst gericht observeren. Zo gaan ze na welke bouwstenen, materialen en technieken de kunstenaar inzet om de kerngedachte van kunst uit te drukken. De analyse van kunst biedt leerlingen de nodige bagage om kunstuitingen sterker en intenser te beleven en ervan te genieten.

Over kunst reflecteren

De reflectie over kunst veronderstelt dat leerlingen nadenken en verwoorden wat kunst al dan niet met hen doet. Maar die reflectie kan ook de omgekeerde weg volgen: wat doet de wereld met kunst? Kunst spreekt het hele spectrum van emoties aan en kan onze verhouding tot de samenleving en de wereld beïnvloeden. Leerlingen beseffen dat kunst hen uitdaagt om woorden te vinden voor het onzegbare, maar ook om kritisch na te denken over de huidige en toekomstige wereld.

Kunst verbinden met een artistiek proces

In een artistiek-creatief proces komen beschouwen, creëren, presenteren en reflecteren samen. Dit proces versterkt de verbeelding en de verwondering over kunstuitingen. Door het proeven, scheppen en overdenken geeft kunst betekenis aan het ik, de ander en de wereld. In een artistiek proces ontwikkelen leerlingen het vermogen om hun eigen creatieve en expressieve opvattingen te spiegelen aan die van anderen.

3.3 Opbouw

Het leerplan is als volgt opgebouwd:

- Beschouwen;
- Reflecteren;
- Creëren.

3.4 Leerlijn

3.4.1 Samenhang met andere leerplannen

In dit leerplan worden er doelen gerealiseerd van de rubriek 'Cultureel en artistiek' van het Gemeenschappelijk funderend leerplan. Daardoor kent het vak Esthetica een inhoudelijke verwantschap met enkele graadoverstijgende leerplandoelen die gericht zijn op de analyse van kunst en op de vormgeving van een creatief-artistiek proces. De doelen van het Gemeenschappelijk funderend leerplan worden ook expliciet weergegeven in dit leerplan.

	Esthetica & doelen van het Gemeenschappelijk funderend leerplan	ESTH	GFL
Beleven en analyseren	De leerlingen brengen kunst- en cultuuruitingen in verband met de context waarin ze voorkomen.	LPD 1	x
	De leerlingen lichten toe hoe kunst een idee uitdrukt.	LPD K1	
	De leerlingen situeren kunstuitingen in verschillende stromingen en periodes.	LPD K2	
Reflecteren	De leerlingen reflecteren over eigen beleving bij uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen.	LPD 2	x
	De leerlingen lichten toe hoe een kunstwerk vanuit vorm en inhoud betekenis geeft.	LPD 3	x
	De leerlingen reflecteren over kunstuitingen vanuit meerdere perspectieven.	LPD K3	
*	De leerlingen doorlopen een artistiek-creatief proces vanuit verbeelding.	LPD 4	x

K: keuzedoel in het complementaire leerplan

*: Kunst verbinden met een artistiek-creatief proces

Het leerplan Esthetica kent enkele sterke linkers met het leerplan Kunstbeschouwing uit de derde graad (studierichtingen Humane wetenschappen, Audiovisuele vorming, Beeldende vorming en Architecturale wetenschappen). In beide leerplannen staan er leerplandoelen die te maken hebben met de analyse en de interpretatie van kunst.

Daarnaast zijn er ook sterke linkers te leggen met het complementaire leerplan Artistieke vorming, waar de klemtoon ligt op het doorlopen en vormgeven van een artistiek-creatief proces.

3.5 Aandachtspunten

Opbouw

Het leerplan Esthetica kent een specifieke opbouw. Een sterke beleving van kunst die gepaard gaat met een gerichte vorm van kijken en luisteren, vraagt een situering en een analyse van kunstuitingen naar vorm en inhoud. In de figuur is dit proces weergegeven.

Leertijd

De kunstwereld is een bijzonder rijke wereld. Hoe meer leertijd besteed wordt aan dit vak, hoe breder de horizon van de leerlingen wordt en hoe sterker ze groeien in hun beleving, inzicht en waardering van kunst. Esthetica wil jongeren helpen bij de ontwikkeling van een rijk en genuanceerd kader in de omgang met alles wat op hen af komt.

Attitudes

Er wordt in de doelen niet expliciet verwezen naar attitudes, vanwege het moeilijk evalueerbare karakter hiervan. Attitudes zoals verwondering en kritisch denken vloeien spontaan voort uit de verschillende vaardigheden en inhouden die in dit leerplan aan bod komen.

Kunstuitingen

Onder kunstuitingen vallen de volgende kunsten: beeldende kunsten, architectuur, muziek, dans, podiumkunsten, audiovisuele kunst, toegepaste kunsten en mengvormen.

Eigenheid leerplan Esthetica

Dit leerplan bevat leerplandoelen van het Gemeenschappelijk funderend leerplan (rubriek Cultureel en Artistiek), maar kent ook een zekere eigenheid. Die eigenheid wordt weergegeven door keuzedoelen (K1, K2, K3) en een aantal extra wenken bij de doelen van het Gemeenschappelijk funderend leerplan.

3.6 Leerplanpagina

Wil je als gebruiker van dit leerplan op de hoogte blijven van inspirerend materiaal, achtergrond, professionalisering en lerarennetwerken, surf dan naar de [leerplanpagina](#).

4 Leerplandoelen

4.1 Beschouwen

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar het BK

LPD 1 De leerlingen brengen kunst- en cultuuruitingen in verband met de context waarin die voorkomen.

Samenhang derde graad: I-II-III-GFL LPD 11; III-Ges LPD 14

- Wenk: Bij kunstuitingen kan je onder meer denken aan film, muziek, dans en beeld. Bij cultuuruitingen kan het gaan over rituelen, gewoontes en symbolen. Je kan die uitingen kaderen in een context zoals tijd, ruimte en de maatschappij.
- Wenk: Je kan dit doel realiseren vanuit een concrete impuls of vanuit een breed perspectief.
- Wenk: Je kan leerlingen zelfstandig laten onderzoeken in welke tijd, op welke plaats of in welk maatschappelijk domein kunst- en cultuuruitingen plaatsvinden.
- Wenk: Je kan illustreren hoe er een wisselwerking is tussen de omgeving en de tijd enerzijds, en de betekenis en de vormgeving van een kunstwerk anderzijds.
- Extra: Een context kan van zeer diverse aard zijn, bijvoorbeeld cultuur-historisch, transcultureel (bv. westerse en niet-westerse culturen en subculturen), psychobiografisch (bv. de persoon van de kunstenaar) of technologisch-wetenschappelijk (bv. nieuwe technieken en materialen vroeger en nu). Met context kan je ook verwijzen naar het milieu waarin de leerlingen opgroeien (bv. origine, thuistaal,

gender of hobby's).

Extra: Je kan leerlingen een brede kijk- en luisterhorizon aanbieden zoals westers & niet-westers, historisch & hedendaags, verschillende kunstdisciplines zoals beeld, dans, muziek, theater, poëzie, architectuur, design en film. Kunstbeleving staat steeds centraal: de activiteiten kunnen zowel op eigen initiatief als via externe initiatieven gebeuren (bv. een museum-, concert- of filmbezoek, theater).

Extra: Je kan illustreren hoe leerlingen, kunstenaars en al wie betrokken is op kunst vanuit hun eigen cultuur en cultureel kader kijken en luisteren naar kunstuitingen en daarover reflecteren. In geschiedenis wordt daarvoor de term 'standplaatsgebondenheid' gebruikt.

Extra: Je kan ingaan op de manier waarop een detail in de kunst een impact uitoefent op het geheel. Zo kan je

- verwijzen naar het kleuraccent in film;
- de rol van een instrument in een symfonie beklemtonen;
- verwijzen naar de rol van de waterspuwer bij een kathedraal;
- wijzen op de manier waarop een danser zich plots losmaakt uit de groep;
- ingaan op de manier waarop de actualiteit verwerkt is in een kunstwerk.

LPD K1 De leerlingen lichten toe hoe kunst een idee uitdrukt.

Duiding: Met 'idee' verwijzen we onder meer naar een indruk, denkbeeld, gevoel, herinnering, verbeelding, begrip, impressie, reactie, aanklacht, devotie of verschillende waarden en normen.

Wenk: Je kan illustreren hoe een idee geïnspireerd kan zijn door de werkelijkheid of eerder abstract is (bv. spel van lijnen, kleuren, vormen of een samengaan van noten en ritmes).

Wenk: In plaats van een kunstuiting als uitgangspunt te nemen, kan je ook vertrekken van brede thema's zoals onder meer sociaal engagement, milieubewustzijn, ongelijkheid of propaganda. Op die manier zien leerlingen in dat kunst mensen bewust kan maken om de wereld kritisch te bekijken en beluisteren, te herscheppen, te transformeren en te veranderen.

Wenk: Je kan aantonen hoe een idee samenhangt met een strategie of een motief van de kunstenaar (bv. persoonlijk of maatschappelijk gevoel uitdrukken, bevragen, schoonheid produceren, een goed gevoel geven of protesteren).

Wenk: Je kan illustreren hoe de inzet van bouwstenen, materialen en technieken de uitdrukingskracht van kunst versterkt.

Wenk: Je kan leerlingen verschillende kunstuitingen over een gemeenschappelijk thema laten opzoeken en bespreken (bv. identiteit, liefde, gemis, kwaliteit van leven, sociale omgeving of klimaat).

LPD K2 De leerlingen situeren kunstuitingen in verschillende stromingen en periodes.

Wenk: Je maakt leerlingen bewust van de dynamische ontwikkeling van kunstuitingen binnen stromingen en periodes. Je kan stilstaan bij de breuklijnen tussen stromingen. Je kan bijvoorbeeld ingaan op de manier waarop kunstuitingen kunnen ontstaan als reactie op andere creaties of hoe kunstenaars uit

verschillende tijdperken eenzelfde thema op verscheidene wijzen interpreteren.

Wenk: Je kan ingaan op de wijze waarop een kunstenaar een tijdsgeest volgt, navolgt of erop vooruitloopt bv. Is een kunstenaar een exponent van zijn tijd of heeft hij voelsprieten van wat er aan komt?

Wenk: Je kan verwijzen naar het 'transhistorisch' aspect van kunst. Je kan illustreren hoe een kunstuiting zijn waarde blijft houden doorheen de geschiedenis en niet alleen binnen het referentiekader van een samenleving of in een bepaald stadium van historische ontwikkeling toonaangevend is.

Wenk: Je kan leerlingen een artistiek of cultureel dagboek laten maken waar ze verschillende kunstuitingen in verband brengen met periodes en stromingen.

4.2 Reflecteren

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar het BK

LPD 2 De leerlingen reflecteren over de eigen beleving bij uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen.

Samenhang derde graad: I-II-III-GFL LPD 12

Duiding: Reflecteren zorgt ervoor dat leerlingen oog en oor voor kunstuitingen krijgen: ze beschouwen in stilte en nemen de tijd, leren zich open en ontvankelijk opstellen en raken bedreven in gericht kijken en luisteren. Het is zinvol om een diversiteit aan kunst- en cultuuruitingen aan te bieden en daarover op een regelmatige basis te reflecteren. Het kan zowel over werk van kunstenaars gaan als over kunstuitingen van de leerlingen zelf.

Wenk: De confrontatie met 'echte', 'levende' kunst maakt de beleving sterker bv. het schilderij zien en geen kopie, live muziek beluisteren ...

Wenk: Je kan leerlingen laten reflecteren waarbij ze hun opgebouwde kennis en vaardigheden inzetten. Je kan leerlingen filosofische vragen laten stellen over een kunstwerk:

- Moet kunst altijd een doel hebben?
- Wat is schoonheid?
- Brengt kunst uit zichzelf betekenis voort?
- Heeft een kunstuiting een zekere appèlwaarde?
- Kan kunst de wereld redden?
- Word ik een beter mens als ik kijk of luister naar kunst?
- Hoe drukt kunst/muziek gevoelens uit?
- Zijn er criteria om te bepalen wat kunst is en wat niet?

Extra: Je kan leerlingen verschillende kunstuitingen laten samenbrengen rond een gemeenschappelijk thema (Bv. identiteit, liefde, protest, onrecht, jeugd, klimaat, gender, mensenrechten).

Extra: Leerlingen reflecteren over de eigen beleving op verschillende momenten in het proces van beschouwen. Dit kan bij een eerste confrontatie zijn, tijdens de studie van idee, vorm, inhoud of context, na het innemen van verschillende perspectieven of bij het doorlopen van een artistiek proces gelinkt aan deze

kunstuiting.

Extra: Je geeft leerlingen doelgerichte opdrachten:

- je laat hen focussen op bepaalde bouwstenen, materialen of technieken van een kunstuiting;
- je laat leerlingen kenmerken vergelijken zodat ze stromingen sterker ervaren;
- je laat hen kijken en luisteren van totaliteit naar detail en omgekeerd;
- je laat hen zoeken naar de betekenis van kunst of kunstuitingen;
- je laat hen uitvoeringen en nieuwe bewerkingen of aanpassingen met elkaar vergelijken.

LPD 3 De leerlingen lichten toe hoe een kunstwerk vanuit vorm en inhoud betekenis geeft.

Samenhang derde graad: I-II-III-GFL LPD 13

Duiding: Dit doel verwijst naar een zeer ruime invulling van betekenis, die zowel vormelijk als inhoudelijk kan zijn. Betekenis kan hier duiden op belang, bruikbaarheid, zin en onzin.

Duiding: Met 'inhoud' verwijzen we onder meer naar:

- Het 'onderwerp' van een kunstwerk: zoals dromen, humor, het leven, het alledaagse, geboorte, geschiedenis, liefde, dood, rituelen, klimaat, sociaal onrecht, vermenging culturen, vluchtelingen, gender ...
- De 'bedoeling' van een kunstwerk zoals aankaarten, confirmeren, commercieel voordeel halen, decoreren, entertainen, identiteit vormgeven, informeren, in vraag stellen, maatschappelijk belang dienen, praktisch gebruiken, revolteren, schoonheid creëren, zichzelf uiten.

Je kan de kerngedachte van een kunstwerk inhoudelijk benaderen door onder meer stil te staan bij het onderwerp (bv. geboorte, leven, dood, liefde, klimaat, sociale ongelijkheid) of de intentie van de kunstenaar (bv. decoreren, entertainen, informeren, aanklagen, andere kunst ondersteunen (bv. filmmuziek) ...).

Wenk: De 'vorm' omvat bouwstenen, technieken, materialen afhankelijk van het gekozen kunstwerk en de gekozen expressievorm zoals (audiovisuele) media, beeld, dans, muziek, woordkunst-drama, apart of gecombineerd. We verwijzen onder meer naar:

- Beeld:
  - bouwstenen zoals compositie, kleur, licht, lijn, ruimte, textuur, vorm;
  - technieken zoals boetseren, fotograferen, maquettes maken, met textiel werken, schilderen;
  - materialen zoals klei, licht, papier, recuperatiematerialen, steen, verf.
- Muziek:
  - bouwstenen zoals dynamiek, klankkleur, melodie, ritme, samenklank, structuur, tempo, vorm;
  - technieken zoals body percussion, improvisatie, samenzang;
  - materialen zoals instrumenten, lichaam, stem, voorwerpen.
- Woordkunst-drama

- bouwstenen zoals rol, ruimte, structuur, samenspel, tijd;
  - technieken zoals mime, pantomime, hoorspel, maskerspel en performance;
  - materialen zoals decor, geluid, kostuums, lichaam, taal.
- Dans
  - bouwstenen zoals kracht, ruimte, relatie, tijd;
  - technieken zoals roteren, springen, spotting of cuing
  - materialen zoals decor, geluid, lichaam, voorwerpen.
- Audiovisuele media
  - bouwstenen zoals camerabeweging, geluid, kader, licht, montage;
  - technieken zoals montage, opname, sonorisatie;
  - materialen zoals microfoon, montageunit, smartphone.

Wenk: Je kan met leerlingen ingaan op de gelaagdheid in betekenissen die in een kunst- of muziekwerk vervat zit. Je kan onder meer ingaan op

- de vertellende laag, de esthetische laag;
- de technische laag (vorm);
- de laag van de context;
- de laag van de kernwaarde;
- de laag van ontwikkeling of conflict of de verbindende laag.

Leerlingen analyseren meerdere betekenislagen op zelfstandige basis. Je kan hen de verschillen en overeenkomsten in hun interpretaties laten vergelijken.

Extra: Je gaat diepgaand met de leerlingen in dialoog vanuit een zorgvuldige analyse van bouwstenen, materialen en technieken. Je denkt bijvoorbeeld na over de wijze waarop de inzet ervan betekenis geeft aan een kunstwerk. Je kan verder verwijzen naar het gebruik van bepaalde kleuren, timbres, instrumenten, choreografie in functie van de betekenis.

Extra: Het perspectief van leerlingen is ingebed in een persoonlijke leefwereld en cultuur van waaruit ze kunstuitingen benaderen. Door ook in te gaan op niet-westerse samenlevingen kan je de blik van leerlingen verruimen: je laat hen vanuit hun eigen achtergrond in dialoog treden met die van andere culturen.

LPD K3 De leerlingen reflecteren over kunstuitingen vanuit meerdere perspectieven.

Wenk: Met perspectief verwijzen we onder meer naar de invalshoek van kunstenaar, publiek, criticus; maar ook van organisator, choreograaf, dirigent, muzikant of zanger, danser, wie voor decor, belichting, versterking zorgt. Je kan ook vertrekken van het perspectief van de kunstliefhebber: of je al dan niet moet betalen voor kunst, of je vooraf goed geïnformeerd moet zijn ...

Wenk: Je kan ingaan op vragen die met meerdere perspectieven te maken hebben:

- Wat is de drijfveer van de kunstenaar?
- Speelt een kunstenaar (bij kunst op bestelling) of uitvoerder in op zijn publiek (bv. kunst 'on the spot')?

- Moet je een kunstkenner zijn om de volledige betekenis van een kunstwerk te vatten?
- Kun je je vinden in wat een criticus noteert?
- Hoe zou een kleuter, iemand met een gezichtsbeperking, iemand die kleurenblind is, een hoogbejaarde, iemand uit een andere cultuur ... bepaalde kunst beleven?
- Hoe past een kunstenaar zich aan als hij andere kunst versterkt of ondersteunt? Bv. filmmuziek, choreografie op bestaande muziek, muziek bij de opening van een tentoonstelling, affiches voor een expositie ...?
- Beleeft een suppoost die jaren naar dezelfde werken kijkt de kunstwerken anders?
- Luistert een geluidsman die dezelfde muziek wekelijks ondersteunt, anders?

Wenk: Je kan leerlingen laten onderzoeken hoe kunst een communicatiemiddel is, wat de bedoelde betekenis of boodschap is:

- Je laat hen nagaan hoe de kunstuiting van de zender – eventueel via een uitvoerder – naar de ontvanger gaat en eventueel terugkeert. Daarbij peilen ze naar code, medium, kanaal of ruis;
- Je leert hen ervaren dat een boodschap niet voor iedereen eenduidig is;
- Je laat hen inzien dat interpretatie sterk kan variëren naargelang de (evoluerende) context van wie beschouwt.

Wenk: Je kan samen met je leerlingen nagaan hoe kunst kan verwijzen naar:

- extra-artistieke inhouden zoals natuur, verhaal, gebeurtenis, religie of oorlog;
- abstracte inhouden zoals emoties, esthetisch aanvoelen, maatschappij, wiskundige patronen (bv. gulden snede, reeks van Fibonacci, imitatie, perspectief, zwaartekracht in dans, verhoudingen van ritmes of maat en harmonie);
- de combinatie van fantasie en realiteit. Je kan leerlingen laten nagaan wat de schilder letterlijk naschilderde of wat hij haalde uit zijn fantasie. Zelfs bij hyperrealisme moet de kunstenaar nog zelf de invalshoek en de grootte van de weergave kiezen.

4.3 Creëren

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar het BK

LPD 4 De leerlingen doorlopen een artistiek-creatief proces vanuit verbeelding.

Samenhang derde graad: I-II-III-GFL LPD 14

Duiding: Door te creëren slagen de leerlingen er sterker in om intens en gericht kunstuitingen te beschouwen en over kunst na te denken. Bovendien sterkt het doorlopen van een artistiek-creatief proces de artistieke ontwikkeling van de leerlingen. Het proces bij het maken van kunst is minstens even belangrijk, zo niet relevanter dan het product. Je kunt verzamelen, sorteren, rangschikken, associëren, aan de hand van modellen uitwerken, vervormen, transformeren, nieuwe elementen toevoegen of zaken weglaten, een kunstvorm toevoegen die versterkt, contrasteert of bepaalde elementen in de focus zet.

Duiding: Verbeelding verwijst enerzijds naar een mentale actie bij het beschouwen, waarbij leerlingen fantaseren en nieuwe contexten verzinnen. Anderzijds betekent verbeelding objecten en situaties bedenken en scheppen met vertrouwde en minder vertrouwde elementen.

Wenk: Dit doel biedt een kans om samen te werken met verschillende leraren aan een gemeenschappelijk en vakoverschrijdend project. Je kan denken aan de volgende voorbeelden: een schoolvoorstelling, een culturele uitstap, gedichtendag of een anti-pest project vormgeven.

Wenk: Je kan leerlingen laten oefenen met verschillende strategieën zoals het inzetten van kijk- en luisterwijzers, zich door verschillende kunstvormen laten inspireren, experimenteren met materialen en middelen, doorzetten, divergeren en convergeren, gebruik maken van hun verbeeldingskracht, ontwikkelen van technieken en vaardigheden en reflecteren op het werk- en leerproces. Je kan inzetten op beeld, literatuur, dans, muziek, woordkunst-drama, audiovisuele media of een combinatie ervan.

Wenk: Je kan leerlingen een artistiek-creatief proces laten doorlopen door middel van enkele activiteiten:

- schetsen;
- elementen of bouwstenen weglaten of nieuwe toevoegen;
- fotograferen volgens de invalshoek of onderwerp van de fotograaf;
- inzetten van dichtertelijke taal om de ervaring bij auditieve, visuele of performancekunst poëtisch te verwoorden;
- meespelen of meezingen van een ritme, melodie of akkoordenschema en ervaren hoe dit zich doorheen een muziekstuk herhaalt, varieert of contrasteert en er zelf aan de slag mee gaan;
- uitvoeren van poëtische bewegingen vanuit een bestaande dans en het inzetten van een eigen omkadering;
- opnemen van een videoclip of stopmotion;
- een klankband maken bij een (bewegend) beeld of een tekst die ondersteunt of kan zorgen voor een verrassend element.

Wenk: Je kan de verbeelding van leerlingen stimuleren aan de hand van vrije associatieoefeningen, brainstormoefeningen of rollenspelen. Je kan bijvoorbeeld ingaan op de manier waarop kunstenaars interageren met elkaar en kunst transformeren.

5 Basisuitrusting

Basisuitrusting verwijst naar de infrastructuur en het (didactisch) materiaal die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

5.1 Infrastructuur

Een leslokaal

- dat qua grootte, akoestiek en inrichting geschikt is om communicatieve werkvormen te organiseren; [indien van toepassing]

- met een (draagbare) computer waarop de nodige software en audiovisueel materiaal kwaliteitsvol werkt en die met internet verbonden is;
- met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
- met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven;
- met de mogelijkheid om draadloos internet te raadplegen met een aanvaardbare snelheid.

Toegang tot (mobile) devices voor leerlingen.

5.2 Materiaal

Naargelang de gekozen artistieke vorm(en):

- materiaal om een artistiek-creatief proces te doorlopen;
- muziekinstrumenten;
- materiaal om dans en woordkunst-drama te ondersteunen;
- toegang tot opname- en weergaveapparatuur;
- materiaal om 2D en 3D te werken.

Het aanwezige materiaal is voldoende voor de grootte van de klasgroep.

5.3 Materiaal en gereedschappen waarover elke leerling moet beschikken

Om de leerplandoelen te realiseren beschikt elke leerling minimaal over onderstaand materiaal. De school bespreekt in de schoolraad wie (de school of de leerling) voor dat materiaal zorgt. De school houdt daarbij uitdrukkelijk rekening met gelijke kansen voor alle leerlingen.

Naargelang de gekozen artistieke vorm(en) een basispakket om beeldend aan de slag te gaan.

6 Glossarium

In het glossarium vind je synoniemen voor en een toelichting bij een aantal handelingswerkwoorden die je terugvindt in leerplandoelen en (specifieke) minimumdoelen van verschillende graden.

Handelingswerkwoord	Synoniem	Toelichting
Analyseren		Verbanden zoeken tussen gegeven data en een (eigen) besluit trekken
Argumenten geven voor	<i>Beargumenteren, onderbouwen, verklaren</i>	
Beargumenteren	<i>Verklaren, argumenten geven voor</i>	Motiveren, uitleggen waarom
Beoordelen	<i>Evalueren</i>	Een gemotiveerd waardeoordeel geven
Berekenen	<i>Berekeningen uitvoeren</i>	
Berekeningen uitvoeren	<i>Berekenen</i>	
Beschrijven	<i>Toelichten, uitleggen</i>	
Een onderzoek uitvoeren	<i>Onderzoeken, onderzoek voeren</i>	
Een (...)proces doorlopen		Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken

Evaluëren	<i>Beoordelen</i>	
Gebruiken	<i>Hanteren, inzetten, toepassen</i>	
Hanteren	<i>Gebruiken, inzetten, toepassen</i>	
Illustreeren		Beschrijven (toelichten, uitleggen) aan de hand van voorbeelden
Interpreteren		Betekenis geven aan
Inzetten	<i>Gebruiken, hanteren, toepassen</i>	
Kritisch omgaan met	<i>Kritisch gebruiken</i>	
Kwantificeren	<i>Beredeneren door gebruik te maken van verbanden, formules, vergelijkingen ...</i>	
Onderzoeken	<i>Onderzoek voeren, een onderzoek uitvoeren</i>	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Onderzoek voeren	<i>Onderzoeken, een onderzoek uitvoeren</i>	
Reflecteren over		Kritisch nadenken over en argumenten afwegen zoals in een dialoog, een gedachtewisseling, een paper
Toelichten	<i>Beschrijven, uitleggen</i>	
Testen	<i>Toetsen</i>	
Toepassen	<i>Gebruiken, hanteren, inzetten</i>	
Toetsen	<i>testen</i>	
Uitleggen	<i>Beschrijven, toelichten</i>	
Verklaren	<i>Argumenten geven voor, beargumenteren, onderbouwen</i>	

7 Concordantie

7.1 Concordantietabel

De concordantietabel geeft duidelijk aan welke leerplandoelen de minimumdoelen (MD) realiseren.

Leerplandoel	Minimumdoelen
1	MD 16.01
2	MD 16.02
3	MD 16.03
4	MD 16.04

7.2 Minimumdoelen basisvorming

- 16.01 De leerlingen brengen kunst- en cultuuruitingen in verband met de context waarin ze voorkomen.
(Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.)
- 16.02 De leerlingen reflecteren over eigen beleving bij uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen.
(Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.)
- 16.03 De leerlingen lichten toe hoe een kunstwerk vanuit vorm en inhoud betekenis geeft.
(Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.)
- 16.04 De leerlingen doorlopen een artistiek-creatief proces vanuit verbeelding.
(Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.)

Inhoud

1	Inleiding.....	3
1.1	Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten	3
1.2	De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs	3
1.3	Ruimte voor leraren(teams) en scholen	4
1.4	Differentiatie	4
1.5	Opbouw van leerplannen.....	6
2	Situering	7
2.1	Samenhang in de derde graad	7
2.2	Plaats in de lessentabel.....	7
3	Pedagogisch-didactische duiding	7
3.1	Esthetica en het vormingsconcept.....	7
3.2	Krachtlijnen	8
3.3	Opbouw.....	8
3.4	Leerlijn.....	9
3.4.1	Samenhang met andere leerplannen	9
3.5	Aandachtspunten.....	9
3.6	Leerplanpagina.....	10
4	Leerplandoelen	10
4.1	Beschouwen	10
4.2	Reflecteren.....	12
4.3	Creëren.....	15
5	Basisuitrusting	16
5.1	Infrastructuur	16
5.2	Materiaal	17
5.3	Materiaal en gereedschappen waarover elke leerling moet beschikken	17
6	Glossarium.....	17
7	Concordantie	18
7.1	Concordantietabel.....	18
7.2	Minimumdoelen basisvorming	19